

ІННОВАЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ОЦІНЮВАННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПРИ ПРИВАТИЗАЦІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті розглянуто види вартостей об'єктів інтелектуальної власності суб'єктів господарювання та визначено основні інноваційні принципи для їх розрахунку в процесі комерціалізації чи капіталізації.

Ключові слова: інтелектуальна власність, капітал, вартість, оцінка.

В умовах ринкової економіки в Україні прийняті законодавчі норми про введення результатів інтелектуальної власності (ІВ) у господарський обіг, стандарти обліку й оцінки інтелектуальної власності [2; 3]. Відповідно до Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" [1] можна оцінювати нематеріальні активи, у тім числі об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ). Таким чином, у нашій державі створюється відповідний клімат для формування і розвитку інтелектуального ринку.

Проблеми оцінювання об'єктів інтелектуальної власності зацікавила багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них варто виокремити дослідження Е. Брукінга, О. Бутнік-Сіверського, Л. Едвінсона, В. Зінова, Т. Стюарта, П. Цибульова. Аналіз їх наукових праць показав, що питання оцінки об'єктів інтелектуальної власності достатньо вивчені, але, разом з тим, не існує ефективного способу оцінювання.

Основною метою статті є дослідження особливостей оцінювання об'єктів інтелектуальної власності при приватизації суб'єктів господарювання.

У сучасних умовах розвитку суб'єктів господарювання вагомим значення набуває інтелектуальна власність, що виступає у формі нематеріальних активів – професійної компетентності й досвіду кадрів (людського капіталу), споживчого (інтерфейсного) та структурного (організаційного) капіталу [7, с. 11].

Людський капітал (human capital) не може бути власністю суб'єкта господарювання, тобто персонал розумової праці можна використовувати за наймом, але не можна придбати у власність. З цього випливає, що людський капітал – це тимчасово залучений у виробничо-господарську діяльність суб'єкта господарювання ресурс, який згідно з П(С)БО 8 [3] не можна відносити ні до власних засобів, ні до жодної із статей активів, а тільки до пасивів (у вигляді поточних зобов'язань).

Споживчий капітал (consumer capital) створюється прихильниками продукції або послуг (постійними споживачами). Якщо діяльність суб'єкта господарювання орієнтована на власних споживачів, а частка випадкових є низькою та не чинить істотного впливу на показники його виробничо-господарської

діяльності, то зростання економічних показників цілком залежить від покращення економічного становища покупців (за винятком товарів і послуг, що не володіють еластичним попитом). Цей капітал як частина гудвілу суб'єкта господарювання може визначатися доходом, одержаним від реалізації продукції постійним споживачем – прихильником торгової марки. Чим більшим є економічний потенціал замовників та споживачів суб'єкта господарювання, тим більшим споживчим капіталом він володіє. Зарубіжний досвід показує, що в галузі реклами п'ятивідсоткове збільшення показника "утримання" споживача дає зростання вартості споживчого капіталу до 75% [9].

Структурний капітал (structural capital), на відміну від людського, може виступати власністю суб'єкта господарювання у вигляді об'єктів інтелектуальної власності. Тому він є об'єктом угод купівлі-продажу, які виникають у зв'язку з процесами приватизації в Україні організацій науково-технічної сфери з метою комерціалізації чи капіталізації їх нематеріальних активів. Приватизація таких організацій передбачає долучення до вартості їх майна об'єктів інтелектуальної власності й інших нематеріальних активів, які використовуються у виробничо-господарській діяльності та здатні приносити додатковий прибуток. У процесі комерціалізації об'єкти інтелектуальної власності використовуються як товар (для продажу), а в процесі капіталізації – для власного виробництва.

Під комерціалізацією розуміють взаємовигідну діяльність учасників угоди процесу перетворення об'єктів інтелектуальної власності у ринковий товар засобами торгівлі з метою отримання прибутку. Вибір певних форм і засобів комерціалізації цих об'єктів визначається результатами маркетингових досліджень, на базі яких формується бажаний дохід для конкретного напрямку їх використання.

У результаті розвитку комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності формується їх ринок, який є сукупністю трансформованої продукції ІВ, що комерціалізується з метою отримання прибутку. Він становить набір механізмів, за допомогою якого здійснюється передача прав на об'єкти інтелектуальної власності та реалізуються інтереси сторін угоди. На ринку ІВ відбувається перетворення

інтелектуального потенціалу, який знаходиться у безперервному русі (пошук, розробка, випробування, використання), вартість якого змінюється під впливом попиту та пропозиції і залежить від темпів розвитку науково-технічного прогресу.

Капіталізація об'єктів інтелектуальної власності як нематеріальних активів в балансі, що потребує правильного їх обліку та достовірного відображення

інформації про первісну та залишкову вартість цих специфічних ресурсів суб'єктів господарювання, пов'язана з обліком, оцінкою і включенням ІВ у вартість суб'єкта господарювання та отримання доходу. Шляхи використання прав на об'єкти інтелектуальної власності при приватизації суб'єктів господарювання в процесах комерціалізації та капіталізації зображені на рис. 1.

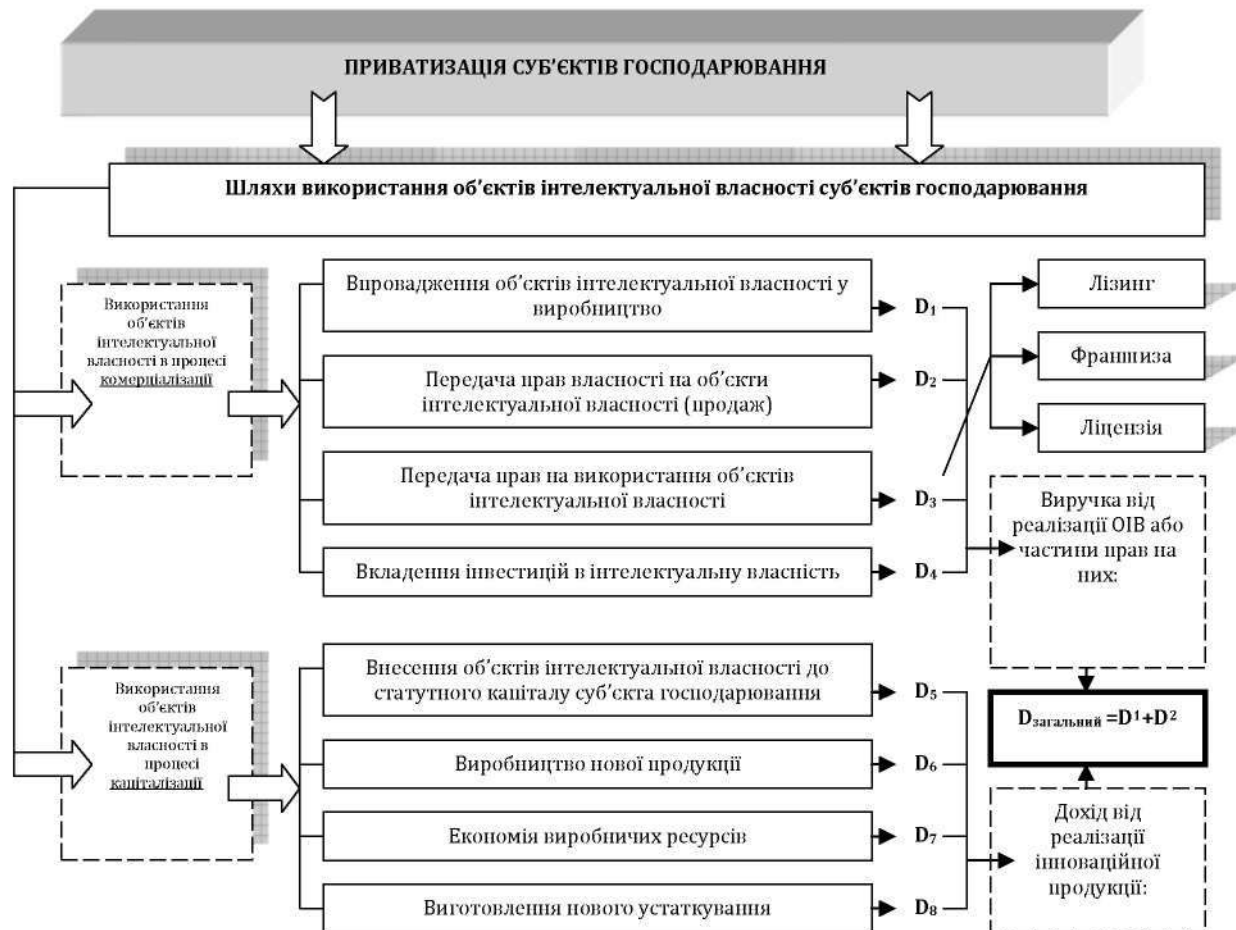

Рис. 1. Шляхи використання об'єктів інтелектуальної власності в процесі приватизації суб'єктів господарювання

У вказаних випадках виникає необхідність в оцінці об'єктів інтелектуальної власності, яка є невід'ємним елементом управління вартістю суб'єкта господарювання та джерелом інформації для прийняття рішень з питань ефективного і раціонального введення результатів ІВ в господарський обіг з метою максимізації вартості бізнесу. Нині оцінка об'єктів інтелектуальної власності має рекомендаційний характер, але згідно із законом України "Про оціночну діяльність" [1] існують випадки, коли оцінка продуктів творчої праці є обов'язковою.

Сучасна теорія оцінки ґрунтується на таких основних поняттях, як "ціна" (price), "вартість" (value) та "витрати" (cost). У фахових джерелах ці поняття трактуються по-різному [5; 6; 10]. Під ціною слід розуміти історичний факт, що відображає витрачені кошти на покупку подібних об'єктів у минулих угодах. Під вартістю – грошовий еквівалент, який покупець готовий обміняти на будь-який предмет (об'єкт), тобто – це грошова величина, котру він заплатить за оцінювану вартість. Під витратами розуміється міра витрат, необхідних для створення об'єкта,

аналогічного до оцінюваного, причому ці витрати можуть бути більшими або меншими вартості об'єкта на дату оцінки [8, с. 13]. Серед зазначених понять в теорії оцінки поняття "вартість" є базовим, а поняття "ціна" і "витрати" – похідними. За еквівалент, що відображатиме інтегральну величину вартості незалежно від унікальності чи складності оцінюваного об'єкта, слід взяти гроші. Однак, для того, щоб цей об'єкт мав вартість, він повинен володіти двома властивостями – корисністю та рідкісністю, що наділятимуть його в особі потенційного покупця вартістю.

Для проведення оцінки об'єктів інтелектуальної власності суб'єктів господарювання чинні методики оцінки доцільно згрупувати за трьома класичними підходами: витратним, ринковим й дохідним. Однак, як показали результати досліджень [4, с. 132-134], кожен з підходів можна розбити ще на дві групи: групу об'єктивних (вартість обміну) та суб'єктивних (вартість використання) методик. Вартість використання відображає наміри власника об'єкта інтелектуальної власності. До цієї групи відносять такі види вартостей: інвестиційна (investment value),

первісна (initial value), балансова (book value), вартість для цілей оподаткування (tax value). Вартість обміну застосовується для проведення різноманітних операцій з об'єктами. До неї відносять такі види вартостей: ринкову (market value), ліквідаційну (liquidation value), страхову (insurance value), заставну (loan value), вартість заміщення (replacement value).

Первісна вартість ОІВ – це собівартість нематеріальних активів, що виражена у сумі грошових коштів, витрачених на їх придбання (створення). Цей вид вартості пропонуємо обчислювати за такою формулою:

$$B_{\text{первісна}} = \sum_{t=0}^T \sum_{i=1}^{N_c} C_i \times (1+k_d)^t \quad (1)$$

де C_i – фактичні витрати на створення об'єктів інтелектуальної власності;

t – індекс року;

k_d – коефіцієнт дисконтування;

N_c – кількість статей витрат на створення об'єктів інтелектуальної власності;

T – період понесених витрат (роки).

Балансова вартість ОІВ – це його вартість при залученні на баланс суб'єкта господарювання, тобто це сума документально підтверджених витрат на придбання і використання конкретного ОІВ у процесі капіталізації з відрахуванням амортизації. На основі (1), цю вартість пропонуємо обчислювати за такою формулою:

$$B_{\text{балансова}} = \sum_{t=0}^T \sum_{i=1}^{N_c} C_i \times (1+k_d)^t \times \left(\frac{100\% - \sum_{t=0}^T K'_a}{100\%} \right) \quad (2)$$

де K'_a – відсотковий амортизаційний коефіцієнт фізичного та морального зносу у році t протягом періоду T .

Ринкова вартість ОІВ – це вартість, за яку можливе відчуження об'єкта оцінки на ринку ІВ відповідного нематеріального активу на дату оцінки внаслідок угоди, укладеної між покупцем та продавцем, після відповідного маркетингу за умови, що кожна із сторін ознайомлена зі справою та діяла добровільно й свідомо. Згідно із (2), цей вид вартості обчислюється за наступною формулою:

$$B_{\text{ринкова}} = \left(\sum_{t=0}^T \sum_{i=1}^{N_c} C_i \times (1+k_d)^t \times \left(\frac{100\% - \sum_{t=0}^T K'_a}{100\%} \right) \right) + \sum_{i=0}^{N_{\text{прод}}} \left(\frac{\bar{P}_i (\bar{P}_i - \bar{C}_i) - \bar{P}_i' (\bar{P}_i' - \bar{C}_i')}{(1+k_d)^t} \right) \times K_{\text{опоро}} \quad (3)$$

де $\bar{P}_i, \bar{P}_i'$ – розрахункові обсяги виробництва та реалізації i -го виду продукції, відповідно до i після впровадження об'єктів інтелектуальної власності у процес капіталізації;

$\bar{P}_i', \bar{P}_i$ – ціна продажу i -го виду продукції ($i=1, 2, 3, \dots, N_{\text{прод}}$), виготовленої відповідно до i після впровадження об'єктів інтелектуальної власності у процес комерціалізації;

$\bar{C}_i, \bar{C}_i'$ – собівартість виробництва i -го виду продукції, відповідно до i після впровадження об'єктів інтелектуальної власності у виробничо-господарську діяльність суб'єкта господарювання;

$K_{\text{опоро}}$ – коефіцієнт, що враховує податок на прибуток, який рівний $1 + \frac{n_c}{100}$
 n_c – ставка податку на прибуток).

$T_{\text{прод}}$ – тривалість життєвого циклу продукції;

$N_{\text{прод}}$ – асортимент продукції.

Вартість ОІВ для цілей оподаткування – це вартість, що фігурує в якості бази для оподаткування та встановлюється з урахуванням норм чинного податкового законодавства і, як правило, не відповідає ринковій вартості, особливо в країнах з перехідною економікою. Спираючись на (3), обчислюємо її за такою формулою:

$$B_{\text{оподаткування}} = \left(\sum_{t=0}^T \sum_{i=1}^{N_{\text{прод}}} \bar{P}_i' \times \bar{P}_i \right) \times \frac{n_c}{100} - \left(\sum_{t=0}^T \sum_{i=1}^{N_{\text{прод}}} \bar{P}_i' \times \bar{C}_i' \right) \times \frac{n_c}{100} \quad (4)$$

Ліквідаційна вартість ОІВ – це сума коштів, яку суб'єкт господарювання очікує отримати від реалізації (ліквідації) об'єктів інтелектуальної власності після закінчення терміну їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних із ліквідацією (ліквідаційна знижка). Чим нижча ліквідність ОІВ і жорсткіші терміни щодо реалізації, тим більша ліквідаційна знижка. Враховуючи (2), цю вартість розраховуємо за такою формулою:

$$B_{\text{ліквідаційна}} = \sum_{t=0}^T \sum_{i=1}^{N_c} C_i \times (1+k_d)^t \times \left(\frac{100\% - \sum_{t=0}^T K'_a}{100\%} \right) - \sum_{i=0}^{N_l} C_i' \quad (5)$$

де C_i' – витрати, понесені суб'єктом господарювання при ліквідації ОІВ;

N_l – кількість статей витрат, понесених при ліквідації ОІВ.

У деяких випадках ліквідаційна вартість об'єкта інтелектуальної власності може бути рівною ринковій вартості.

Страхова вартість ОІВ – вартість, обумовлена положеннями договору страхування нематеріальних активів суб'єкта господарювання. Вона не може бути більшою за справжню вартість ОІВ на дату укладання договору страхування. Визначається з метою страхування нематеріального майна і є сукупністю витрат на відтворення точної копії об'єкта, або на створення іншого, аналогічного за функціями (вартість заміщення).

Заставна вартість ОІВ – дисконтована вартість, що визначається для цілей застави нематеріальних активів суб'єктів господарювання, визначена на передбачувану дату закінчення терміну дії договору застави з метою укладення договору застави нематеріального майна. На основі формули (3) ця вартість обчислюється таким чином:

$$B_{\text{заставна}} = B_{\text{ринкова}} - R_i - D_{\text{КУ}} \quad (6)$$

де R_i – ризикова складова;

$D_{\text{КУ}}$ – дохід кредитної установи від здійснення операції.

Вартість заміщення ОІВ (відновна вартість) – це сума витрат на створення аналогічного за функціями об'єкта, що визначається шляхом індексування первісної вартості з урахуванням суми амортизації. Відновну вартість після переоцінки ОІВ в окремих випадках можна називати первісною, яка на основі (2) обчислюється наступним чином:

$$B_{\text{заміщення}} = \left(\sum_{t=0}^T \sum_{i=1}^{N_c} C_i \times (1 + k_d)^t \times \left(\frac{100\% - \sum_{t=0}^T K'_a}{100\%} \right) \right) \times I_z, \quad (7)$$

де I_z – індекс заміщення ОІВ, що вказує на ступінь аналогічності товару-субституту.

Інвестиційна вартість ОІВ – вартість капіталовкладень для конкретного інвестора, що базується на його інвестиційних вимогах, тобто це вартість об'єкта інтелектуальної власності для конкретної особи, а не вартість на ринку. Цей вид вартості обчислюється за такою формулою:

$$B_{\text{інвестиційна}} = \frac{CF_1}{(1+d)} + \frac{CF_2}{(1+d)^2} + \dots + \frac{CF_t}{(1+d)^t}, \quad (8)$$

де CF_t – сума чистого грошового потоку за кожний рік періоду зростання інтелектуальної власності;

d – необхідний рівень доходу на інтелектуальну власність;

t – кількість років у період зростання інтелектуальної власності як товару.

Застосування одного із типів вартості до інтелектуальної власності залишається дискусійним питанням та залежить від виду та характеру нематеріального активу, стабільності й природи доходу, що генерується з його допомогою, можливості комерційного використання. Оцінці ОІВ належить особливе місце, оскільки вона найточніше відображає дійсну цінність нематеріальних активів та майбутні вигоди (надходження чистого прибутку), які одержить власник від володіння ними при приватизації суб'єкта господарювання.

Отже, визначення вартості об'єктів інтелектуальної власності та внесення їх на баланс суб'єктів господарювання дозволить збільшити вартість майна, отримати додатковий прибуток та сприятиме зростанню конкурентоспроможності продукції. Результати оцінки є основою для прийняття поточних та стратегічних рішень в процесі капіталізації, або комерціалізації ОІВ. У першому випадку власники й менеджери отримують інструмент управління вартістю суб'єкта господарювання, а в іншому – з'являється можливість показати потенційному інвестору чи кредитору процес створення його вартості.

Список літератури

1. Про оціночну діяльність [Текст] : закон України: № 2658-03, від 12 грудня 2001 року із змінами та доповненнями.
2. Оцінка майнових прав інтелектуальної власності [Текст] : національний стандарт № 4 № 1185, від 03.10.2007 р.
3. Нематеріальні активи [Текст] : положення (стандарт)

бухгалтерського обліку 8 // Українська інвестиційна газета. – 2001. - № 48(320). – С. 26-29.

4. Бабій, П. Підходи до оцінки інтелектуальної власності підприємства [Текст] / П. Бабій // Економічний аналіз : збірник наук. праць кафедри економічного аналізу. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – С. 132-134.
5. Бойчик, І. М. Економіка підприємства [Текст] / І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан. – К.: "Каравела"; Львів: "Новий світ – 2000", 2001. – 298 с.
6. Гринчуцький, В. І. Економіка підприємства [Текст] : навч. посіб. / В. І. Гринчуцький, Е. Т. Каранетян, Б. В. Погріщук. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.
7. Edvinsson, L. Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower [Text] / L. Edvinsson, M. Malone. – New-York: Harper Business.
8. Макаров, Д. М. Оценка инвестиционной стоимости объектов интеллектуальной собственности в условиях экономики переходного периода [Текст] / Д. М. Макаров. – М.: 1999.
9. Чеботарев, Н. Ф. Оцінка вартості підприємства (бізнесу) [Текст] / Н. Ф. Чеботарев. – К.: 2009.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uchebnik-besplatno.com>.

РЕЗЮМЕ

Бабій Петр

Инновационные принципы оценки объектов интеллектуальной собственности при приватизации предприятий

В статье рассмотрены виды стоимости объектов интеллектуальной собственности предприятий и определены основные инновационные принципы для их расчета в процессе коммерциализации или капитализации.

RESUME

Babiy Petro

Innovative principles of evaluation of intellectual property rights in the privatization of enterprises

The types of value of intellectual property rights of enterprises and the basic principles of innovation for their calculation in the process of commercialization and capitalization have been considered in the article.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2012 р.